

VAIKŲ DARBINIO AUKLĖJIMO ŠAKNYS LIETUVOS PEDAGOGIKOS ISTORIJOJE

R. VASILIAUSKAS

Darbas kaip tyrinėjimo objektas

Darbas istorijoje visada buvo įvairiausių visuomeninių mokslų tyrimo objektas. Mokslinio komunizmo pagrindėjai K. Marksas ir F. Engelsas akcentavo darbo reikšmę žmogaus vystymuisi, visapusiškam asmenybės brendimui. Žmogus, negalėdamas pasiimti gatavų produktų iš gamtos, turėjo juos pasigaminti. F. Engelsas veikale „Darbo vaidmuo beždžionės sužmogėjimo procese“ nurodo, kad darbas bet kokią medžiagą „paverčia turtu [...]“. Jisai — pirmutinė pagrindinė viso žmogaus gyvenimo sąlyga, ir, be to, tokiu mastu, kad mes tam tikra prasme turime pasakyti: darbas sukūrė patį žmogų¹. Marksizmo kūrėjai darbą laikė ne tik būtina žmogaus egzistavimo, bet ir auklėjimo sąlyga. Nuo marksizmo atsiradimo darbas traktuojamas ne tik kaip vaikų auklėjimo priemonė, bet ir jo tikslas. Po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos darbinio auklėjimo idėjos toliau buvo vystomos ir puoselėjamos.

Tarybų Sąjungos Komunistų partija nuo pat pirmųjų Spalio revoliucijos dienų vienu svarbiausių auklėjimo uždavinių laikė visiems visuomenės nariams skiepyti komunistinę pažiūrą į darbą.

„Į auklėjamojo darbo centrą partija iškelia uždavinį vystyti komunistinę visų visuomenės narių pažiūrą į darbą. Darbas visuomenės labai — šventa kiekvieno žmogaus pareiga. Kiekvienas darbas visuomenės naudai, tiek fizinis, tiek ir protinis, yra gerbiamas ir garbingas. Reikia auklėti visus darbo žmones geriausiais darbo pavyzdžiais, geriausiais visuomeninio ūkio tvarkymo pavyzdžiais“², — nurodoma TSKP programoje. Darbas buvo ir tebėra svarbi jaunosios kartos auklėjimo priemonė. Dabar, skiepydami komunistinę pažiūrą į darbą, ugdydami meilę darbo žmogui ir jo sukurtoms gėrybėms, negalime nesiremti per šimtmečius sukurtomis darbinio auklėjimo tradicijomis. „Komunistinė moralė apima pagrindines bendražmogiškas moralės normas, kurias liaudies masės sukūrė per tūkstančius metų, kodamos prieš socialinę priespaudą ir dorovės ydas“³, — sakoma TSKP programoje. Komunistinė moralė, požiūris į darbą kristalizavosi per tūkstančius metų, todėl tas liaudies nueitas kelias, jos patyrimas nagrinėtinas, reikšmingas ir šiandieną. Pastaruoju metu vis daugiau dėmesio skiriama dvasinei liaudies kultūrai, tradicijoms nagrinėti, nors praityje „mes mažai rūpinomės jų (tra-

¹ K. Marksas ir F. Engelsas, Rinktiniai raštai, t. II, V., 1950, p. 67.

² Tarybų Sąjungos Komunistų partijos programa, V., 1962, p. 95.

³ Ten pat, p. 96.

dicijų.— R. V.) išsaugojimu ir pritaikymu naujoms sąlygoms. . . Ne visa, kas sena, yra reakcinga. Daug kas iš istorijos arsenalų gali tapti patikimu ginklu šiandieninėje kovoje“⁴.

Vaikų darbinio auklėjimo, kaip liaudies pedagogikos dalies, atskleidimas labai reikšmingas bendrajai pedagogikai, ypač jos istorijai. Giliai neišanalizavus, neištyrus liaudies pedagogikos, neįmanoma atskleisti mokymo teorijos ir dorovinio auklėjimo metodikos vystymosi. „Istoriškas pedagoginių reiškinių tyrinėjimas padeda atskleisti visuomeninę jų esmę ir stebėti nagrinėjamus reiškinius vystymosi ir keitimosi“⁵,— sako T. Iljina. Nagrinėjant liaudies dvasinės kultūros reiškinius istoriškai, nesunku pastebėti, kad visa, kas nauja, remiasi ankstesniais žmonijos laimėjimais. Taigi be materialinių ir dvasinių vertybių istorinio perimamumo neįmanoma pažanga. Tačiau iš liaudies patyrimo, praeities imame tik tai, kas pažangu. Šios atrankos kriterijus — V. Lenino teorija apie dvi kultūras kiekvienoje tautinėje kultūroje. Vadovaudamasi V. Lenino teorija, liaudies pedagogika atspindi tik tai, kas atrodo vertinga ir reikšminga pačioms liaudies masėms.

Lietuvių liaudies patyrimas, kultūra, kalba, papročiai, tradicijos yra neišsenkantys šaltiniai įvairioms mokslo šakoms — liaudies medicinai, liaudies filosofijai, liaudies pedagogikai, dialektologijai — vystytis. Visos šios šakos, išskyrus liaudies pedagogiką, ypač suklestėjo tarybiniais metais. Jeigu iš liaudies medicinos, dialektologijos parašyta nemaža mokslinių darbų, tai iš liaudies pedagogikos, galima sakyti, beveik nieko. Tai, kad tauta, turėdama labai maža mokyklų, sugebėjo išauklėti ištisas pa-

žangių rašytojų, menininkų, amatininkų kartas, rodo didelę liaudies pedagoginę nuovoką, jos pedagoginę išmintį.

Vaikų darbas įvairiuose šaltiniuose

Lietuvių liaudis nuo amžių garsėjo darbštumu. Tautosakoje ir grožinėje literatūroje darbštumas iškeliamas kaip vienas iš svarbiausių asmenybės bruožų.

Didžiausias bernelio, mergelės turtas — jų darbštumas, nepailstančios rankos, noras dirbti, kurti. Darbšti mergelė lyginama su skruzdėle, bitele („Darbšti kaip skruzdėlė“⁶, „Darbšti kaip bitė“). Jei mergelė darbšti, tai „graži, kaip saulės duktė“, „liekna kaip nendrelė siūbuonėlė“, „linksma kaip vasara“, „bargota kaip ruduo“, jei mergelė tinginė, tai nemeili, „kaip eglė šakota“. Darbštus žmogus viską geba pasidaryti („Lietuvis išjoja į mišką, o grįžta važiuotas“, „Geras kalvis ir varlė pakausto“, „Gera audėja ir tvoroje išaudžia“). Darbas — materialinės ir dvasinės gerovės šaltinis („Ankstyvas darbas — trigubas vaisius“, „Aitvaras visiems darbštiesiems turtus neša“, „Be darbo nėra ir skarbo“). Darbštumas priešpastatomas tinginiam, parodomas liūdno veltėdžiavimo pasekmės („Darbininkas duoną gamina, tinginys badą augina“, „Darbas duoną pelno, tinginystė — vargą“, „Juodos rankos — balta duona, baltos rankos — juoda duona“).

Nors klasinėje visuomenėje darbas valstiečiui neretai būdavo našta, „lietuvių tautosakoje nerandame pavyzdžių, rodančių, kad žemdirbiai būtų biauŗėjęsi arba keikę patį darbo procesą“⁷.

Ižymus lietuvių rašytojas ir kultūros veikėjas S. Daukantas veikale „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“

⁴ Н. Б. Солнцев, Традиции как специфические общественные явления.— О методологических проблемах общественных наук, Новосибирск, 1969, стр. 58.

⁵ Т. А. Ильина, Педагогика, М., 1969, стр. 10.

⁶ Pavyzdžiai imami iš kn. Lietuvių tautosaka. Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai, t. V, V., 1968.

⁷ F. Mačianskas, Mokslinio ir socialinio kritiškumo pasireiškimas lietuvių tautosakoje (Kand. disertacija), V., 1970, p. 102.

iškėlė lietuvių valstiečio darbštumą. Nuo amžių valstiečiai „darbuose visi buvo veiklūs ir skudrūs“⁸ (greiti, apskurūs.— *R. V.*), turėjo įprotį viską patys pasidaryti. Valstiečiai vaikų nelepino, „jau lopšyje pratinami... ant vargų, šalčių ir alkio, idant paaugę būtų visa išturę ir visa pakenčią“⁹. Sunkios to meto gyvenimo sąlygos reikalavo iš valstiečio didelės fizinės ištvėrmės, užsigrūdinimo, todėl tėvas nuolatos rūpinosi vaiko auginimu, ūgtelėjusiu vaiku džiaugdavo ir pasididžiudavo kaimynams: „Garbė dievui, mano sūnus jau už ranką ilgesnis“¹⁰.

Plačiai ir raiškiai pobaudžiavinį kaimą, valstiečių ir jų vaikų darbus bei buitį nupiešė Žemaitė. Darbas šeimoje, jos narių tarpusavio santykiai — geriausių apsakymų tema. Žemaitė, kaip realistė, darbą vaizduoja tikroviškai, „jos apsakymai dažnai primena paties gyvenimo gabalus, realias jo scenas ir tikrovės įvykius“¹¹.

Žemaitės kūryboje vaikų, kaip ir tėvų, darbas — egzistavimo sąlyga, kartu dorovės matas ir svarbi auklėjimo priemonė. Antai valstiečio vaikas, kaip parodoma referate „Apie tėvų ir vaikų santykius“, nepelnydamas duonos sūriu prakaitu, išponėja, tampa svetimas tėvams, nevertina jų pastangų ir triūso, nutolsta nuo artimųjų, tik „darbo prakaitu sulaistęs duoną, žinosi, kas po kam?“¹²

Klasinėje visuomenėje darbas vaikui, ypač samdiniui, sunki našta. Žemaitė su didele užuojauta ir humaniškumu „Autobiografijoje“ perteikia Lauryno pasakojimą apie bedalio aštuonmečio vaiko

atidavimą į dvarą. Skurdas, baimė, vokiečio Foko ir komisoriaus Abromo nežmoniškumas persekioja vaiką visur. Priverstinis darbas dvare neteikia nei džiaugsmo, nei pasitenkinimo, luošina vaiko sielą, pasak K. Ušinskio, „suardo žmogiškąją asmenybę“¹³. Toks darbas moko jo nekęsti, veidmainiauti, o sukurtas gėrybes naikinti („Mes su Praniuku ėmėme sukuti: beplėšdami prisikimšim už ančio, į kišenės neplėšytųjų (plunksnų.— *R. V.*), išbėgsim laukan ir iškratysim ant vėjo“¹⁴).

Darbas sau, savo šeimai, tėvams tenkina materialinius ir dvasinius vaiko poreikius, o darbas dvare — sunki, slegianti našta, demoralizuojanti žmogų. Toks požiūris į darbą reiškiamas ir pačių dvarikių lūpomis: „Namiė užaugtų doras darbininkas, o čia (dvare.— *R. V.*) vagis, melagis... be to nebūsi dvariškis“¹⁵.

Taigi darbas, priklausomai nuo to, kam jis dirbamas, kokie socialiniai santykiai per jį reiškiami, turi lemiamos reikšmės vaiko brendimui, padeda formuoti jo moraliniams bruožams: sąžiningumui, teisingumui, jautrumui, taupumui. Šių bruožų kaip tikrai ir stokoja piktadariai Fokas, Abromas bei kai kurie kiti dvariškiečiai.

Be socialinių santykių, „Autobiografijoje“ Žemaitė parodo valstietės, kaip liaudies pedagogės, sugebėjimą nuosekliai pratinti vaikus nuo paprastesnio prie sudėtingesnio darbo („... davė ir man pakulas verpti — storai, kol išmoksiu, prie ratelio priprasiu“¹⁶).

„Autobiografijoje“, kaip ir kituose Žemaitės kūriniuose, pvz., apsakymų cikle

⁸ S. Daukantas, Rinktiniai raštai, V., 1955, p. 180.

⁹ Ten pat, p. 181.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ K. Korsakas, Žemaitė.— Literatūra ir kritika, V., 1949, p. 166.

¹² Žemaitė, Raštai, t. V, V., 1957, p. 378.

¹³ K. Ušinskis, Rinktiniai pedagoginiai raštai, t. I, K., 1959, p. 286.

¹⁴ Žemaitė, Raštai, t. IV, V., 1957, p. 376.

¹⁵ Ten pat, p. 370.

¹⁶ Ten pat, p. 317.

apie piemenuką Jonelį („Jonelio velykos“, „Kaip Jonelis raides pažino“, „Bėdos, bėdos, ne kalėdos“ ir kt.) apstu medžiagos vaikų darbiniam auklėjimui valstiečio šeimoje pažinti.

M. Valančius reikšmingiausiai savo apysakai „Palangos Juzė“ moto paėmė liaudies priežodį „Tankiai po sermėga apsvilkusi vaikščioja tikra išmintis“. Valstiečio pilnavertiškumą, jo išmintį bei sugebėjimus autorius parodo ir apsakymuose. Antai apsakyme „Senelis“ pavaizduotas liaudies pedagogas. Senelis puikiai žino savo krašto istoriją, moko, kaip reikia dirbti ir tausoti gamtos turtą; jo pamokymų su dėkingumu ir pagarba klausosi jaunesnieji.

M. Valančius „Palangos Juzėje“ kėlė mintį valstiečiams nesitenkinti vien žemės ūkio darbais, o imtis ir amatų. Propaguojamoji nauja veiklos sritis, kaip ir apskritai ūkinė bei techninė pažanga, tapo galima tik pobaudžiaviniu laikotarpiu, pasikeitus socialinėms bei ekonominėms sąlygoms. Pagrindinis apysakos veikėjas Juzė Viskanta skinasi kelią į gyvenimą darbu: sugebėjimu gerai ir gražiai siūti.

Ne mažiau ryški vaikų darbinio auklėjimo idėja „Vaikų knygelėje“ ir „Paugusių žmonių knygelėje“ išspausdintuose apsakymuose, kur mokoma vaikus mylėti gyvūnus, paukščius, gamtą („Prancė paukštvanagėlis“, „Jonelis ir kerdžius“ ir kt.).

Vaikų darbą šeimoje, jų socialinę padėtį atspindėjo ir kiti to meto rašytojai Šatrijos Ragana, Lazdynų Pelėda, J. Biliūnas ir kt.

Tarybinis rašytojas J. Baltušis šiandieninio gyvenimo grožio ištakas mato praеityje, kur liaudies darbštumas atli-

ko lemiama vaidmenį. Jis rašo: „...visa, ką šiandien turime vertingo, ką išugdėm ir išpuoselėjom, kas varo mūsų gyvenimą pirmyn, viskas turi gilią šaknis praеityje, viskas šimtmečiais buvo sėjama, ruošama, daiginama... Gražiausiems mūsų respublikos tekstilės audiniams, įmantriausiems jų raštams dar prie balanos ilgais rudens vakarais rinko nytis mūsų prosenelė.

Nesuprasti šito, vadinasi, nesuprasti elementarinių mūsų gyvenimo vystymosi dėsnių“¹⁷.

Kaip rodo anksčiau pateikti pavyzdžiai iš tautosakos ir grožinės literatūros, lietuvių liaudis turi labai senas ir tik jai būdingas darbinio auklėjimo šeimoje tradicijas. Vienintelė liaudies patyrimo perteikėja buvo lietuvių valstiečio šeima. Perduoti vaikams tėvų, prosenelių sukauptą patyrimą, meilę žemei, darbui valstietis laikė šventa pareiga. Lietuvių valstiečio šeima, auklėjant vaikus darbu ir ruošiant juos praktinei veiklai, atliko labai didelį ir reikšmingą vaidmenį.

Pirmasis šeimos istorinį auklėjimąjį vaidmenį, liaudies pedagogikos sąvoką iškelė prof. J. Vabalas-Gudaitis¹⁸. Jis, remdamasis įvairiais istoriniais šaltiniais, mėgina pasekti vaikų auklėjimo metodus ir formas praеityje.

Vaikų darbinio auklėjimu labiau domimasi tarybiniais metais. G. Gučienė plačiai apibendrinė mįslių vaidmenį vaikų protiniam lavinimui, auklėjimui str. „Mįslės — auklėjimo, protinio lavinimo talkininkės“¹⁹, „Mįslių kelias į vaikų auklėjimą“²⁰.

Kraštotyriminkas P. Vėlyvis²¹, surinkęs iš 9 valstiečių Valkininkų apylinkėse žinias, mėgina glaustai parodyti

¹⁷ J. Baltušis, Kas dainon nesudėta, V., 1959, p. 65.

¹⁸ J. Vabalas-Gudaitis, Iš lietuvių istorinės pedagogijos.— „Švietimo darbas“, 1924, Nr. 5.

¹⁹ G. Gučienė, Mįslės — auklėjimo, protinio lavinimo talkininkės.— „Tarybinė mokykla“, 1968, Nr. 10.

²⁰ G. Gučienė, Mįslių kelias į vaikų auklėjimą.— Iš Lietuvos pedagoginės minties istorijos, V., 1969.

²¹ P. Vėlyvis, Liaudies pedagogika Valkininkų apylinkėse.— Kraštotyra, V., 1967.

valstiečio vaiko darbus, jų turinį, ypatumus.

Be šių straipsnių, nemaža etnografinės medžiagos yra paskelbta įvairiais laikotarpiais. Iš XX a. pradžios etnografinės literatūros ypač pažymėtina M. Katkaus „Balanos gdynė“, kurioje „nutapytas ištisos epochos paveikslas, stebinas detalių gausumu ir ryškumu“²². M. Katkus, užsibrėžęs tikslą aprašyti senąją gdynę, „kada Lietuvos svietas balana svietėsi, vyža avėjo, spragilu kūlė [...] , daug dainavo [...] , daug dirbo“²³, jo siekia planingai. Atsiminimus autorius pradeda pavasario darbo ir buities vaizdais (bandos išginimu į lauką, arimu, sėja) ir toliau chronologine tvarka pateikia visą darbų ciklą — mėšlavežį, šienapiūtę, rugiapiūtę, pūdy-mo kartojimą ir t. t.

Pasakodamas apie savo „mažystės dienas“. M. Katkus nesitenkina vienerių metų darbų ciklo pavaizdavimu, o apima ilgesnį laikotarpį. Jis, pavyzdžiui, ne tik parodo ganymo papročius, bet ir atskleidžia socialinę neteisybę, tą skriaudą, kurią patiria piemuo samdinys. Autorius rašo: „Buvo dar kita rūšis piemenų — piemenys samdininkai; tų ir negenamijoje dienoje nemigdydavo į valias. Juos keldavo bulvių skusti, kiaulėms žolių rinkti, ugnies kurstyti ir apskritai tarnauti šeimininkei rytmetinėje apyvokoje“²⁴. M. Katkaus atsiminimai padeda atskleisti vaikų darbo ypatumus, pobūdį, organizaciją ir motyvus tuometinėje valstiečio šeimoje.

Jeigu M. Katkus „Balanos gdynėje“ pavaizdavo savo gimtojo Ažytėnų

kaimo (Krakių valsč.) lietuvių valstiečio gyvenimą, tai vienas iš seniausių revoliucinio darbininkų judėjimo Lietuvoje dalyvių, publicistas rašytojas ir kritikas S. Matulaitis atsiminimuose²⁵ atskleidžia kitos etnografinės srities — Suvalkijos — pobaudžiavinio kaimo valstiečio buitį. Sie atsiminimai įdomūs tuo, kad jie, nors ir epizodiškai, parodo gyvenimą bei veiklą pasiturinčio valstiečio šeimoje. Pasiturintis Suvalkijos valstietis jau tada žemę dirbo tobulėniais darbo įrankiais, o tai irgi turėjo įtakos vaiko darbo pobūdžiui. Be to, iš S. Matulaičio prisiminimų matyti, kad kai kurie pasiturinčių valstiečių vaikai jau tada ne tik dirbo, bet ir mokėsi.

Be minėtų atsiminimų, nemaža etnografinės medžiagos, ypač apie piemenavimą, yra paskelbęs žurnalas „Gimtasai kraštas“. Jame išspausdintuose straipsniuose²⁶ daug dėmesio skiriama vaikų veiklai piemenaujant, jų žaidimams, ganymo papročiams, vaikų bausmėms. Kai kada juose atsispindi ir socialinė vaikų padėtis.

Tarybiniais metais išėjęs didžiausias etnografijos darbas yra LTSR Mokslų akademijos Istorijos instituto leidinys „Lietuvių etnografijos bruožai“²⁷, kuriame nagrinėjami etnografiniai reiškiniai, pakeitę savo ankstesnes formas arba visiškai išnykę. Skyriuose „Žemdirbystė“, „Gyvulininkystė“ plačiai nagrinėjami arimo, sėjos, rugiapiūtės, pirmojo gyvulių išginimo ir kitų darbų papročiai, tradicijos.

Panašios medžiagos išspausdinta periodiniuose leidiniuose „Iš lietuvių

²² K. Korsakas, Mikalojus Katkus ir jo „Balanos gdynė“.—M. Katkus, Raštai, V., 1965, p. 5.

²³ M. Katkus, Raštai, p. 3.

²⁴ Ten pat, p. 70.

²⁵ S. Matulaitis, Atsiminimai, V., 1957 ir kiti kūriniai.

²⁶ P. Bugailiškis, Galvijų ganymas ir piemenų būklė.—„Gimtasai kraštas“ (toliau žymėsime — GK), 1935, Nr. 2; V. Vaitiekūnas, Piemenų žaidimai, GK, 1935, Nr. 1(5); K. Cesnulevičius, Kaimo piemenys ir ganymas Valkininkų apylinkėse (Vilniaus krašte), GK, 1938, Nr. 1—2; A. Gričius, Vaikų auklėjimas senovėje, GK, 1942, V kn., 30 sąs.; K. Kėdaitis-Kėdavičius, Vaikų ir piemenų bausmės, ten pat ir kt.

²⁷ Lietuvių etnografijos bruožai, V., 1964.

kultūros istorijos“²⁸, Lietuvos TSR Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos leidžiamose knygoje „Liaudies kūryba“²⁹, „Merkinė“³⁰, „Dieveniškės“³¹, „Kraštotyra“³² ir kt.

Minėtoje literatūroje daugiausia vietos skiriama vaikų piemenavimui, kuris apima tik dalį darbinio auklėjimo šeimoje problemų. Etnografinėje literatūroje daug silpniau arba visiškai neušviesta kita ne mažiau turtinga vaiko veikla. Etnografinė literatūra, kaip ir grožinė, neparodo darbo reikšmės vaiko asmenybės vystymuisi, t. y. nenagrinėja vaikų darbo pedagoginiu požiūriu.

Tėvams, švietimo darbuotojams, visai visuomenei šiandien ypač aktuali darbinio auklėjimo problema šeimoje. M. Daminova rašo: „Moksliniai šeimos darbinio auklėjimo pagrindai parengti visiškai nepatenkinamai. Nėra tyrinėjimų, skirtų pažangioms šeimos darbinio auklėjimo tradicijoms, kurias turi kiekviena tauta“³³. Kiekviena nacionalinė šeima turi savo buitines papročių, tradicijų, tik jos psichinei sandarai būdingų dorovinio auklėjimo būdų ir priemonių. Tai liudija M. Nobatovo³⁴, G. Volkovo³⁵ ir kitų atlikti tyrinėjimai.

Dėl liaudies pedagogikos sąvokos apibrėžimo

Sprendžiant bet kurią mokslinę problemą, marksistinė metodologija reika-

lauja apibrėžti sąvoką. Kaip jau sakyta, lietuvių liaudies pedagogika yra mažai nagrinėta, taip pat nenustatyta ir jos sąvoka. Kol nėra tyrinėjimų, apibrėžti lietuvių liaudies pedagogikos sąvoką, parodyti jos specifiką yra sunku. Tai bus įmanoma padaryti, pasirodžius bent keliems apibendrinantiems moksliniams darbams.

Pradedant nagrinėti lietuvių liaudies pedagogiką, iškyla daug sunkumų: nėra šios pedagogikos teorijos, kuria būtų galima remtis, aptariant siauresnę problemą, nenustatyta tyrinėjimų metodika, visai nėra metodologinių darbų. Taigi tyrinėtojas, prieš imdamasis nagrinėti patį dalyką, turi nueiti ilgą paruošiamąjį etapą. Tas etapas gerokai trumpesnis, aiškesnis ir sėkmingesnis kai kurių kitų tarybinių respublikų tyrinėtojams, kur liaudies pedagogika susidomėta gerokai anksčiau ir šioje srityje jau daug kas padaryta. Pavyzdžiu čia gali būti Tarybų Estijos pedagogai, kurie, vadovaujami Tartu universiteto Pedagogikos katedros dėstytojų, jau dešimt metų renka medžiagą, rašo straipsnius pedagoginiams skaitymams, studentai — diplominius darbus estų liaudies pedagogikos klausimais.

Apie šio darbo sėkmę liudija Ch. Ranapo kandidato disertacija „Muzikinis auklėjimas estų liaudies mokykloje

²⁸ V. Milius, Kaimo amatų etnografinio tyrinėjimo klausimu.— Iš lietuvių kultūros istorijos, t. III, V., 1961, p. 199—214.

²⁹ R. Sabaliauskienė, Piemenėlių vargai ir džiaugsmai (kaip būta senovėje).— Liaudies kūryba, I, V., 1969, p. 174—191.

³⁰ A. Vyšniauskaitė, Džukų buitis V. Krėvės kūryboje.— Merkinė, V., 1970, p. 370—386.

³¹ L. Mulevičius, Valstiečių padėtis XVIII—XIX a.— Dieveniškės, V., 1968, p. 17—31; A. Vyšniauskaitė, Valstiečių šeima.— Min. veik., p. 177—184.

³² P. Dundulienė, Iš senovinės lietuvių žemdirbystės technikos.— Kraštotyra, V., 1966, p. 96—99; P. Vėlyvis, Anketa liaudies pedagogikai rinkti.— Kraštotyra, V., 1967, p. 105—109.

³³ M. Даминова, Трудовое воспитание детей дошкольного возраста в узбекских семьях (Автореферат), Ташкент, 1964, стр. 7.

³⁴ M. Нобатов, Трудовое воспитание детей школьного возраста в Туркменской сельской семье (Канд. диссертация), Ашхабад, 1968.

³⁵ Г. Н. Волков, Трудовые традиции чувашского народа, Чебоксары, 1970.

ir šeimoje (iki 1917 m.)³⁶ ir baigiamas rašyti G. Kaljuvėjo mokslinis darbas „Svarbiausieji estų liaudies pedagogikos bruožai“.

Liaudies pedagogikos terminas mokslinėje literatūroje pasirodė palyginti neseniai, nors į rusų pedagoginę literatūrą jį įvedė dar K. Ušinskis, rusų žodinę liaudies kūrybą laikęs „rusų liaudies pedagogikos pagrindiniu ir puikiu pradmeniu“³⁷. Šią K. Ušinskio mintį plėtoja tarybiniai mokslininkai E. Medynskis, N. Konstantinovas, V. Struminskis. „Rusų liaudies pedagogikos šaknų reikia ieškoti senųjų slavų buityje. Šiuo ikiistoriniu laikotarpiu rusų pedagogika buvo reiškiamą liaudies poezijoje — patarlėse, pasakose ir bylinose“³⁸, — nurodo prof. E. Medynskis. Vėliau šiuo terminu ilgą laiką buvo apibrėžiama suaugusiųjų tautosaka vaikams ir „tradicinė vaikų kūryba“. G. Vinogradovas pirmajame specialiai liaudies pedagogikai nagrinėti skirtame darbe, lyginamas teorinę pedagogiką su liaudies, pabrėžia, kad liaudies pedagogikoje „įgūdžiai ir būdai, taikomi tam tikros krypties asmenybei formuoti, yra ne tiek sistema, kiek žinių ir mokėjimų visuma“³⁹.

Vėlesni tarybiniai liaudies pedagogikos tyrinėtojai — J. Chanbikovas, G. Volkovas, A. Gašimovas — pabrėžia liaudies pedagoginių empirinių žinių nesusistemingumą ir jį laiko (A. Gašimovas) skiriamuoju bruožu. Tuo tarpu E. Sjuta ukrainiečių etnopedagogiką apibrėžia kaip „istoriškai susiklosčiusią idėjų ir pažiūrų į auklėjimo tikslus bei

uždavinius **systemą**“⁴⁰ [...] (mūsų pabraukta.— R. V.).

Liaudies empirinių pedagoginių žinių ir patyrimo sistemingumą, kaip ir kitus liaudies pedagogikos bruožus, galima nustatyti, tik giliai ir plačiai išanalizavus pedagogiką. Tyrimai rodo, kad lietuvių liaudies pedagogika tam tikru laipsniu yra poveikio priemonių sistema. Valstietiška, liaudies auklėjimo sistema **yra darbų skyrimas pagal amžiaus grupes, poveikio priemonių taikymas, atsižvelgiant į individualias vaiko ypatybes**.

Tarybiniai autoriai nevienodai apibrėžia liaudies pedagogikos sąvoką.

Antai tarybiniai autoriai, pvz., A. Chintibidzė, V. Arutjunjamas, A. Gašimovas ir kiti daugiau atskleidžia auklėjimo idėjas savo tautos žodinėje liaudies kūryboje, atskirus tautosakos žanrus nagrinėja kaip auklėjamąją priemonę. Tai liudija ir parašytų kandidato disertacijų temos — „Protinio ir dorovinio auklėjimo idėjos azerbaidžaniečių liaudies pasakose ir patarlėse“ (A. Gašimovas), „Pasakų panaudojimas vaikų auklėjimui lietuvių valstiečių šeimoje“ (M. Lazauskienė, VVPI vyr. dėstytoja) ir t. t.

J. Chanbikovas į liaudies pedagogikos sąvoką įjungia patyrimą ir ją apibrėžia kaip „liaudies masių empirines pedagogines žinias ir patyrimą, pasireiškiančius liaudyje vyraujančiomis pažiūromis į auklėjimo tikslus, auklėjimo ir mokyimo priemonių, mokėjimų ir įgūdžių visumą“⁴¹.

³⁶ X. Я. Раннап, Музыкальное воспитание в эстонской народной школе и семье (до 1917 г.), Тарту, 1969.

³⁷ Я. И. Ханбиков, Народная педагогика. Педагогическая энциклопедия, т. 3, М., 1966, стр. 35.

³⁸ Е. Н. Медынский, История педагогики, М., 1947, стр. 290.

³⁹ Г. Виноградов, Народная педагогика, Изд. Восточно-Сибирского отдела Русского Географического общества, 1926, стр. 5.

⁴⁰ Е. В. Сjuta, Иден воспитания и обучения в этнопедагогике украинского народа.— Единство национального и интернационального в коммунистическом воспитании (Материалы конференции), Орджоникидзе, 1971, стр. 101.

⁴¹ Я. И. Ханбиков, Народная педагогика.— Педагогическая энциклопедия, т. 3, стр. 35.

Pastaraisiais metais, siekiant pabrėžti etninius kiekvienos tautos liaudies auklėjimo bruožus, pagal analogiją su etnopsichologija liaudies pedagogiką imta vadinti etnopedagogika. G. Volkovas etnopedagogiką apibrėžia „kaip mokslą apie liaudies patyrimą, auklėjant augančią kartą, apie jos (liaudies.— R. V.) pedagogines pažiūras, mokslą apie buitį, šeimos, giminės, padermės ir liaudies pedagogiką“⁴².

Taigi G. Volkovas išplečia jos sąvoką: iškelia įvairių tautų pedagoginių kultūrų bendrumo idėją ir tą bendrumą lemiančius faktorius — visų tautų darbo žmonių tikslų ir interesų vieningumą, liaudies psichologijos ir įvairių tautų geografinių sąlygų panašumą, pedagoginių tradicijų sąveiką ir kt.

G. Volkovo duotas etnopedagogikos apibrėžimas yra teorinis pagrindas, nustatant liaudies pedagogikos ir šeiminio auklėjimo sąvokų santykį. Daugelis autorių identifikuoja šias sąvokas, tuo tarpu liaudies pedagogikos sąvoka yra platesnė. Ji gyvavo dar tada, kai šeimos nebuvo. Susidarius monogaminei šeimai, vaikų auklėjimas nustoja buvęs visos genties teise, ir visuomeninis (gentinis) auklėjimas pakeičiamas individualiu, šeiminiu. M. Šabajeva nurodo, kad, socialinio patyrimo perdavimo ir vaikų ruošimo darbinei veiklai funkciją prisiėmus mažajai porinei šeimai, pirmąkart vaikų auklėjimas įgijo didelę

reikšmę žmonių santykių sužmoginimui⁴³. Todėl visai logiška į jos liaudies pedagogikos sąvoką įjungti „giminės, padermės“ pedagogiką.

Liaudies pedagogiką nagrinėja ir užsienio mokslininkai M. Mid⁴⁴, A. Todas⁴⁵, D. Kidas⁴⁶. Skirtingai, negu anksčiau darbuose,⁴⁷ kur M. Mid tyrinėjo mergaites paaugles nuo 9 iki 20 metų, knygoje „Auklėjimas Naujojoje Gvinėjoje“ tiriami ir berniukai nuo gimimo iki subrendimo. Kaip ir knygoje „Vystymasis ir kultūra“, M. Mid aprašo vaikų gyvenimą, buitį bei darbą. Kruopščiai surinkta etnografinė medžiaga padeda atskleisti vaikų mokymosi ir auklėjimo būdus šeimoje, aktyvų vaiko dalyvavimą suaugusiųjų gyvenime, pagaliau vaiko asmenybės vystymąsi. Tačiau M. Mid idealizuoja santykius, nepastebi klasinio susiskaldymo buržuazinėje visuomenėje. Jos, kaip ir kitų autorių, darbų vertę apsprendžia tyrinėjimo metodai ir šaltiniai. Autorė tyrinėjo, gyvendama etninių grupių šeimose, jas stebėdama, bendraudama su vaikais ir jų tėvais.

Tačiau buržuazinių etnografų-pedagogų tyrinėjimus apie šeimą, auklėjimo tradicijas menkina, be kita ko, dar ir tai, kad „buržuazinis etnografijos mokslas nagrinėja vien tikrai atsilikusių tautų buitį... Socialistinių šalių etnografai savo uždavinius supranta giliau ir pilniau. Jie nagrinėjimo objektu pasirenka visų tautų gyvenimą nepriklausomai nuo jų išsivystymo lygio“⁴⁸.

⁴² Г. Н. Волков, Этнопедагогика чувашского народа, Чебоксары, 1966, стр. 18.

⁴³ М. Ф. Шабалева, Проблема трудового воспитания в народной педагогике.— Трудовое воспитание и политическое обучение в советской педагогике и школе. Ученые записки ЛГПИ, т. 498, Череповец, 1971, стр. 346—347.

⁴⁴ M. Mead, Growing up in New Guinea. A comparative study of Primitive Education, N. J., 1963; M. Mead and F. C. Macgregor, Growth and culture. A photographic study of Balinese childhood, N. J., 1951 ir kt.

⁴⁵ A. J. Todd, The Primitive Family as an Educational Agency, N. J., 1913.

⁴⁶ D. Kidd, Savage childhood. Study of Kafir children, L., 1906.

⁴⁷ M. Mead, Coming of age in Samoa. A psychological study of primitive youth for western civilisation, N. Y., 1933.

⁴⁸ А. Г. Харчев, Брак и семья в СССР, М., 1964, стр. 11.

Tyrimo dalykas ir uždaviniai

Tyrimo dalyką — vaikų darbinį auklėjimą lietuvių valstiečio šeimoje poreforminiu laikotarpiu — pasirinkome, remdamiesi istorinėmis bei visuomeninėmis prielaidomis. XIX a. antroje pusėje šeima tebevaidino didžiulį auklėjamąjį vaidmenį. Šiuo metu besiformuojančios lietuvių tautos pagrindą sudarė valstiečiai, „netgi 1897 metais,— pažymi R. Vėbra,— valstiečių sluoksniui priklausė 93,3% visų lietuvių“⁴⁹. Chronologinį tyrimo laikotarpį (1863—1917 metus) nulėmė dideli pakitimai visuomeniniame gyvenime.

Sparti socialinė diferenciacija Lietuvos kaime, kapitalizmo vystymasis ir feodalinių liekanų nykimas, skirstymasis į vienkiemius⁵⁰, neišsidalijusių šeimų skaidymasis į mažąsias⁵¹, pagaliau darbo įrankių tobulėjimas⁵² — svarbiausi šio laikotarpio visuomeninio gyvenimo reiškiniai, tiesiogiai ar netiesiogiai veikę vaikų darbinį auklėjimą šeimoje.

Ypač didelį poveikį vaikų darbo pobūdžiui, jo organizavimui šeimoje darė darbo įrankių tobulėjimas XIX a. pabaigoje ir pirmaisiais XX a. dešimtmečiais. Tobulėjant technikai ir darbo įrankiams, keitėsi kai kurios darbo tradicijos, tuo pačiu keitėsi ir šeimos, jos narių auklėjamasis vaidmuo.

Pasikeitus socialinėms-ekonominėms sąlygoms, daugėjant besimokančiųjų,

mokymasis, kaip darbinė vaiko veikla, įgijo vis didesnį valstiečių pripažinimą. S. Matulaitis nurodo, kad dar iki baudžiavos panaikinimo „valstiečių vaikams buvo kai kuri galimybė pabaigti mokslą“⁵³. Valstiečio vaiko veržimuisi į mokslą ikibaudžiaviniu laikotarpiu atskleisti įdomios medžiagos pateikia M. Lukšienė knygoje „Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje“. „[...] Valstiečiai,— rašo M. Lukšienė,— negalėdami dėl neturto vienu kartu dvejų sūnų mokyti, pirmiausia siuntė vyriausiąjį, ir tik tada, kai tas baigdavo mokyklą,— jaunesnįjį. Pagaliau patys neturtingieji negalėjo nė galvoti apie vaikų mokymą. Vienintelė paspirtis, kurią galėjo savo sūnams duoti,— tai paskirti jiems mažytį dirvos kąsnelį. Ši žemės gabalėlį būsimasis mokinys savo paties prakaitu laistė, savo paties rankomis dirbo, nuimtą menkų derlių parduodavo ir dėjo skatiką prie skatiko, kol surinkdavo tiek, kad galėtų visą mokymosi laiką išmisti“⁵⁴. Vaiko mokymasis, kaip matome, susipina su darbu, vienas kitą sąlygoja. Mokslo siekimas tokiomis sunkiomis sąlygomis rodo lietuvių valstiečio pedagoginę nuovoką.

Nepaisant valstiečių vaikų veržimosi į mokslą, tuometinė mokykla daugumą jų palikdavo už savo sienų, o ir laimingieji, patekę į ją, gaudavo tik elementa-

⁴⁹ P. Vėbra, *Формирование национальной буржуазии в Литве во второй половине XIX века*. Автореферат, В., 1966, стр. 14.

⁵⁰ J. Jurginis, *Капитализмo vystymasis Lietuvoje po baudžiavos panaikinimo ligi XIX a. pabaigos*.— Lietuvos istorija, t. II, V., 1963; A. Jefremenka, *Lietuvos valstiečių skaidymasis po reformos*.— Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje, V., 1957.

⁵¹ A. Вишняускайте, *Литовская крестьянская семья в прошлом и настоящем. Материалы Балтийской этнографо-антропологической экспедиции, М., 1954; Неразделенная семья в Литве в начале XX в.— «20 лет», В., 1968; A. Vyšniauskaitė, *Lietuvių valstiečių šeimos turiniai santykiai XIX—XX a. pirmaisiais dešimtmečiais*.— Iš lietuvių kultūros istorijos, t. I, V., 1958.*

⁵² P. Dundulienė, *Žemdirbystė Lietuvoje (poskyris „Daugialaukė ir patobulinta technika po baudžiavos panaikinimo“)*, V., 1963; J. Jurginis, *Arimo įrankių reikšmė žemdirbystės sistemoms*.— Iš lietuvių kultūros istorijos, t. IV, V., 1964.

⁵³ S. Matulaitis, 1863 metai Lietuvoje, d. I, Minskas—Leningradas, 1933, p. 108.

⁵⁴ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje*.— Pedagogikos darbai, IV, K., 1970, p. 413.

rias skaitymo, rašymo žinias bei įgūdžius. Pagrindinius auklėjimo, lavinimo, parengimo praktinei veiklai uždavinius atliko šeima.

Trumpai apžvelgę pobaudžiavinio laikotarpio valstiečių gyvenimo sąlygas, galime nustatyti tokius tiriamąjį objektą sąlygojančius faktorius.

Pirma, po žemės reformos liaudies pedagogika tebeatlieka svarbiausią valstiečių vaikų auklėjimo vaidmenį. Auklėjamoji funkcija labiausiai išryškėja, mokant ir auklėjant vaikus darbu, ruošiant juos savarankiškam gyvenimui, perduodant ilgametį tėvų patyrimą.

Antra, vaikų darbinį auklėjimą šeimoje sąlygoja ne tik pedagoginiai, bet ir socialiniai faktoriai. Socialiniai faktoriai — tai visas pobaudžiavinių sąlygų kompleksas. Tos sąlygos lemia valstiečių socialinę, ūkinę padėtį, o nuo to daug priklauso ir valstiečių požiūris į darbą, darbinio auklėjimo šeimoje uždaviniai, turinys, ypatumai, motyvai ir kita.

Svarbiausia lietuvių liaudies pedagogikos dalis yra vaikų darbinis auklėjimas. Visos kitos liaudies pedagogikos problemos tik papildo ar konkretizuoja pagrindinę, t. y. vaikų paruošimą darbui, savarankiškam gyvenimui. Todėl mes ir užsibrėžėme uždavinį nustatyti valstiečio šeimos vaidmenį, auklėjant vaikus darbu, kaip juos ruošė praktinei veiklai. Trumpai tyrimo uždavinius būtų galima suformuluoti taip:

1. Panagrinėti šeimos sąlygas, apsprendusias vaikų darbinį auklėjimą.

2. Nustatyti vaikų darbinio auklėjimo šeimoje turinį, ypatumus, organizavimą, metodus.

3. Atskleisti vaikų darbštumo ugdy-mo būdus.

4. Apibendrinti pažangiąsias darbinio auklėjimo tradicijas.

Kaip jau minėta, vaiko darbinį auklėjimą, jo brendimo etapus nulėmė socialinė, ūkinė valstiečio padėtis, šeimos

santykiai. Mes darome prielaidą, kad neturtingųjų valstiečių vaikai jaunesni pradėjo dirbti įvairius žemės ūkio, buities darbus. Netiesiogiai vaikų darbinį auklėjimą veikė ir šeimos santykiai, jos patriarchališkumas. Todėl valstiečio socialinė padėtis, šeimos sandara bei jos santykiai nagrinėtini tiek, kiek to reikia pagrindiniams tyrimo tikslams pasiekti.

Tyrimo šaltiniai ir metodai

Mūsų nagrinėjamos temos specifiką sudaro tai, kad ji yra įvairių mokslo šakų — etnografijos, tautosakos, istorijos, pedagogikos, sociologijos — ir grožinės literatūros sandūroje. Kiekviena jų vaikų darbą valstiečio šeimoje nagrinėja savo požiūriu ir siekia savo tikslų bei uždavinių. Minėtosios mokslo šakos, grožinė literatūra, o ypač tautosaka, reikšmingi šaltiniai nagrinėjamai temai.

Tyrimo šaltinius skirstome į rašytinius ir žodinius. Rašytinius šaltinius sudaro: 1. Tautosaka; 2. Etnografinė, grožinė, istorinė-kraštotyrinė, pedagoginė literatūra; 3. Atsiminimai; 4. Rankraščiai.

Iš žodinių šaltinių svarbiausi — senosios valstiečių kartos atstovų prisiminimai ir pasakojimai. Tačiau ne visiems išskeltiems darbinio auklėjimo uždaviniams nagrinėti jie tinka. Antai, nagrinėjant teorines lietuvių valstiečių šeimos problemas ir jos vystymąsi lėmusius faktorius, negalima apsieiti be tarybinių lietuvių etnografų, istorikų — J. Jurginio, A. Vyšniauskaitės, V. Miliaus, A. Tylos ir kt. — darbų.

Mūsų tyrimų metodologinis pagrindas yra dialektinis materializmas. Tik juo remdamiesi, galime visapusiškai išnagrinėti pedagoginį reiškinį, atsižvelgdami į visuomeninių ir socialinių sąlygų visumą, nustatyti vidinius reiškinio prieštaravimus ir pastebėti, kas iš praeities turi išliekamąją vertę ir tinka nau-

joms sąlygoms. Svarbiausieji mūsų naudojami metodai yra istoriškumas, lyginamoji analizė, interviu, anketa, pokalbis.

Istoriškumo metodas padeda atskleisti vaikų darbinio auklėjimo šeimoje raidą, nustatyti, kas liaudies pedagogikoje buvo pažangu, kas reakcinga. Etnografijos ar tautosakos pateikiamų faktų nelyginant su sociologinio tyrimo metodu surinktais duomenimis, sunku nustatyti svarbiausius vaikų darbinio auklėjimo valstiečio šeimoje bruožus. Lyginamoji analizė padeda nustatyti šio auklėjimo įvairiose šeimose panašumus ir skirtumus.

Mūsų tyrimo pagrindą sudaro senųjų valstiečių prisiminimai.

Pagrindiniu tyrimo šaltiniu pasirinkę senuosius lietuviškojo kaimo valstiečius, niekaip nebūtume išsivertę be tokių šiandien populiarių sociologinio tyrimo metodų, kaip anketa, interviu, pokalbis.

Sudarydami anketą, klausimus formulavome paprastai, vengėme tarptautinių žodžių ir dviprasmybių. Ten, kur valstiečiui galėjo kilti sunkumų, atsakant į klausimą, buvo pateikti uždari klausimai. Atsižvelgdami į keliamo klausimo sudėtingumą, požiūrio platumą, sudarėme atsakymų skales. Jas sudarydami, rėmėmės tipiškiausiais valstiečių atsakymais per reprezentacinį (bandomąjį) tyrimą ir įvairius pokalbius. Klausimai buvo taip grupuojami, kad, vėliau apskaičiuojant, būtų lengva nustatyti statistinius ryšius.

Sunkiausius klausimus („Kiek metų būdamas pradėjote dirbti šiuos darbus?“, „Kodėl šiuos darbus labiausiai mėgdavote?“ ir kt.) nukėlėme į anketos vidurį.

Sudarydami anketą, turėjome tikslą surinkti medžiagą apie tikslingą seno-

sios valstiečių kartos patyrimo perdavimą savo vaikams. Išsiaiškinus, kuriuos įgūdžius, bruožus vaikams valstiečiai ugdė tikslingai, išryškėja ir savaiminis kultūrinių vertybių perdavimo procesas. Antai vieniems darbams išmokyti, pavyzdžiui, sieną piauti, austi, reikėjo nemaža tėvų pastangų, kol sudarydavo vaikams įgūdžius, tuo tarpu kitus paprastesnius darbus vaikai išmokdavo bežiūrėdami. Mus labiau domino tikslingos liaudies pastangos perduoti savo patyrimą.

Panaudojant interviu metodą reprezentaciniam anketos patikrinimui, ne tik patikslinamos teorinės žinios apie lietuvių valstiečio šeimos auklėjamąją funkciją, bet ir patikrinama sudaryta anketa, jos „gyvenimiškumas“.

Tyrimo pradžia, kaip labiausiai atitinkantį mūsų uždavinius ir tikslus, pasirinkome nestandartinį interviu⁵⁵. Šiuo interviu gaunama gilesnė informacija, klausimai per pokalbį gali būti kitaip formuluojami, keičiama jų tvarka, nuoseklumas ir t. t.

Prieš interviu paprastai paaiškinavome valstiečiui apklausos tikslus, sužadindavome vaikystės prisiminimus. Kalbėdamiesi su juo, siekėme gauti kuo daugiau žinių. Jeigu per pokalbį abi pusės pasikeičia nuomonėmis, tai interviu dėmesio centre tik apklausiamojo nuomonė ir informacija. Pokalbį, kaip metodą, mes naudojame paruošiamajam darbui, aptardami apklausos tikslus.

Norėdami padėti valstiečiui kuo tiksliau atkurti vaikystės vaizdus, numatėme visą priemonių sistemą. Jei jis tiksliai neprisimena mums rūpinčio fakto, pvz., nuo kada pradėjo dirbti tą ar kitą darbą, orientyru imdavome reikšmingą istorinį ar asmeninio gyvenimo įvykį. Antai „istorinei orientacijai“ imdavome tokius visiems žinomus įvykius — Rusijos karas su Japonija,

⁵⁵ Plačiau apie interviu ir jo rūšis žr.: A. Л. Свенцицкий, Интервью как метод социологического исследования.— *Философские науки*, 1965, № 4; E. С. Кузьмин, Основы социальной психологии, Л., 1967, стр. 40—44.

1905 m. revoliucija ir kt. „Asmeninio gyvenimo orientacijai“—vieno iš tėvų, brolių ar seserų mirtis, išvykimas į užsienį, stichinė nelaimė (gaisras, badmetis) ir t. t. Panaudojant šiuos faktus ir tiksliai nustatčius vieno kurio darbo pradžią, lyginimu, priešpastatymu daug lengviau nustatyti ir kitus.

Nemaža sunkumų kilo, nustatant, kiek tiksliai ir ką geriausiai bei ryškiausiai valstietis prisimena.

Ar prisimena jis savo vaikystę, tikrinome taip: apie vieną ir tą patį faktą, reiškinį tame pačiame kaime apklaudavome kelis valstiečius. Jeigu visi į klausimą atsako vienodai, darėme išvadą, kad jie prisimena vaikystę ir gali būti informatoriais. Suabejoję žinių autentiškumu, rėmėmės kitais šaltiniais.

Mūsų tyrimo sėkmė daug priklausė nuo valstiečių atminties. Pagal M. Smito tyrimus⁵⁶, vaikas aplinką, darbą, artimuosius pradeda įsiminti nuo 3—4 metų. Tai patvirtina ir mūsų apklausa. „Ką vakar veikiau, valgiau, dažnai nebemenu, o kas vyko vaikystėje, kaip gyvas paveikslas stovi akyse“,—sako valstiečiai.

Apklausa parodė, kad, nepaisant amžiaus, senoji valstiečių karta prisimena vaikystę ir yra svarbus šaltinis liaudies pedagogikai tirti. Vadovaudamiesi lokalizaciniu atrankos principu, reprezentaciniam tyrimui pasirinkome etnografiniu požiūriu du skirtingus rajonus, Varėną laikydami tipišku Dzūkijos rajonu, o Kretingą—Žemaitijos. Toks „tipiškumo“ supratimas, aišku, yra sąlyginis. Tačiau kai kurie etnografiniai skirtumai gana ryškūs.

Jie mus domino tiek, kiek turėjo įtakos vaikų darbiniam auklėjimui.

Interviu metodu apklausėme septyniasdešimt valstiečių Varėnos ir

Kretingos rajonuose. Dauguma apklaustųjų gimė, augo ir brendo paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais. Bendras jų amžiaus vidurkis Varėnos rajone 77,35 metų, Kretingos rajone—77,56 metų. Bendras abiejų rajonų vidutinis amžiaus vidurkis 77,46 metų. Seniausiam mūsų apklaustam valstiečiui Varėnos rajone—97, jauniausiam—65 metai; Kretingos rajone—92 ir 66 metai. Taigi kai kurių valstiečių vaikystės prisiminimai net iš 1880—1890 metų. Jie atkuria ne tik pačių pergyventą laiką, bet ir prisimena savo tėvų pasakojimus. Iš to galime daryti išvadą, kad, remdamiesi senųjų valstiečių pasakojimais, daugiausia medžiagos surinksime apie vaikų darbinį auklėjimą lietuvių valstiečio šeimoje paskutiniaisiais XIX amžiaus ir pirmiaisiais XX amžiaus dešimtmečiais.

Mūsų tyrimo duomenys atskleidė tokius minėtų rajonų etnografinius skirtumus:

1. Varėnoje, kaip ir kituose Dzūkijos rajonuose, rūgių plovimas buvo moterų, mergaičių darbas, o Žemaitijoje—tik vyrų, berniukų. Vadinasi, nevienodas darbo pasiskirstymas.

2. Nederlingose Varėnos valstiečio žemėse talkos buvo rengiamos rečiau, negu Kretingos rajone, kur gyveno turtingiau. Tuo remiantis, preliminariai galima teigti, kad Kretingos rajone talkos galėjo daryti didesnę poveikį vaikų darbiniam auklėjimui.

3. Jeigu Varėnos rajone valstiečių vaikai daugiausia ganė drauge su kitais „piemenais“ ir dažnai su skerdžiumi, tai Kretingos rajone apie 50% apklaustųjų valstiečių vaikų ganė atskirai, vieni. Vaikai atskirai ganė todėl, kad daugiau valstiečių gyveno vienkiemiuose. Vieno gyvulius ganančio vaiko dalia buvo rūstesnė, o veikla ganant ne tokia įvairi ir įdomi kaip kolektyve.

⁵⁶ *Madorak E. Smith*, Childhood memories compared with those of adult life.—The Journal of Genetic Psychology, 1952, 80, p. 151—182.

4. Varėnos rajone daugiau atvejų pastebėta tradicija susirinkti kaimo mergaitėms su rateliais žiemos vakarais vakaroti.

Šių išvadų, remiantis dviejų rajonų duomenimis, pirma, negalima taikyti visai etnografinėi sričiai, antra, plačiau neištyrus, negalima daryti apibendrinimų.

VVP1
Pedagogikos katedra

1971 m. birželio mėn.
įteikta